

Anatomija i geografija nasilja u Hrvatskoj i u europskom kontekstu¹

Anna-Maria Getoš Kalac¹, Petra Šprem¹, Nikola Šimunić²

¹ *Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska*

² *Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Područni centar Gospić, Gospić, Hrvatska*

Sažetak

Glavni cilj rada je pružiti uvid u fenomenologiju, odnosno 'anatomiju' nasilja u Hrvatskoj i njegovu geografsku distribuciju, kroz mapiranje određenih pojava oblika nasilja te komparativnu analizu na nacionalnoj, europskoj i globalnoj razini. Navedeno uključuje sljedeće ciljeve: 1. mapirati nasilje u Hrvatskoj, Europi i svijetu kroz korištenje GIS okruženja za analizu, a temeljem relevantnih statističkih pokazatelja; 2. prezentirati glavna obilježja društvene reakcije na nasilje; 3. ukazati na suštinu fenomena 'tamne brojke' koja stvara svojevrsnu prazninu u smislu cjelovitog kriminološkog uvida u fenomen nasilja. Analiza relevantnih statističkih podataka na europskoj razini ukazuje na blago povišenu stopu ubojstva u Hrvatskoj, kao i u jugoistočnoj Europi, u odnosu na području središnje Europe. Međutim, takvi podaci o različitoj visini stopi ubojstava ne pružaju uvid u samo nasilje, jer ne ukazuju niti na kvalitetu niti kvantitetu nasilja sadržanog u svakom pojedinom ubojstvu, već je riječ o pukom 'bilježenju' i 'brojanju' nasilnih smrti, a što je izričito naglašeno činjenicom što takvo 'bilježenje' i 'brojanje' uglavnom potpuno zanemaruje pokušaje ubojstava ili pak teške tjelesne ozljede sa smrtnom posljedicom. Temeljem izvornih empirijskih podataka iz istraživanja „Balkan Homicide Study“ (BHS)² i statističkih pokazatelja Državnog zavoda za statistiku (DZS), autori će u prvo dijelu rada mapirati nasilje i odrediti *žarišne točke* nasilja. Drugi dio rada odnosi se na dva vrlo važna aspekta koji determiniraju, odnosno ograničavaju sveobuhvatnost i cjelovitost kriminološkog uvida u anatomiju nasilja. Prvi aspekt odnosi se na dobro poznat fenomen 'tamne brojke' kriminala, a koji nedvojbeno iskrivljuje realnu sliku o nasilju koja proizlazi iz statističkih pokazatelja, dok se drugi aspekt odnosi na društvenu percepciju i reakciju na nasilje, kojom je u velikoj mjeri predodređeno koje će

¹ Rad je napisan u okviru projekta „Hrvatski monitor nasilja (CroViMo)“, sufinanciranog od strane Hrvatske zaklade za znanost (UIP-2017-05-8876) i Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te uz potporu Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar, Područni centar Gospić. Vidi opširnije službene stranice CroViMo projekta: www.violence-lab.eu

² Istraživanje „Balkan Homicide Study“ financirano je od strane Max Planck instituta za poredbeno i međunarodno kazneno pravo, vidi: www.balkan-criminology.eu/research-focuses/current-projects/balkan-homicide-study/

se realne pojave nasilja uopće, u kojoj mjeri i na koji način 'bilježiti' i 'brojati', ali i kriminološki istraživati. Potonji aspekt suštinski je povezan s kritičkom analizom politike suzbijanja kriminala, pa tako i nasilja, prvenstveno iz perspektive normativnih i kriminoloških izazova u istraživanju nasilja.

Ključne riječi: nasilje, ubojstvo, GIS, tamna brojka, politika suzbijanja kriminala

1. Uvod

Jedan od najvećih izazova istraživanja nasilja je nedostatak općeprihvaćene definicije središnjeg predmeta istraživanja: nasilja (Heitmeyer i Hagan, 2002; Imbusch, 2002). Znanstvena, ali i opća percepcija o tome što nasilje zapravo jest, tijekom vremena se očigledno mijenjala (Aebi i Linde, 2016). Premda u svojoj suštini nasilje sasvim nedvojbeno predstavlja namjerno fizičko ozljeđivanje druge osobe (Popitz, 1992; Nadelmann, 1997), dodavanjem novih dimenzija, kao što su psihička, verbalna, ekonomska, strukturalna, simbolička, medijska, objektna, institucionalna i dr., dodatno je zamućena ionako nejasna slika te uvelike proširen opseg predmeta istraživanja nasilja. Postoji jasan trend beskonačnog 'rastezanja' pojma nasilja sve do točke 'pucanja', kada je moguće gotovo sve etiketirati nasiljem, tako da se u konačnici zapravo ništa više neće prezentirati kao nasilje (Meyer, 2002). Kako ne postoje smisljena istraživanja o utjecaju ovakvog 'rastezanja' samog predmeta istraživanja nasilja, nije moguće odrediti njegove posljedice niti procijeniti jesu li one pozitivne ili pak negativne. No, svakako je nužno na ovom mjestu istaknuti terminološku difuziju te ukazati na ovdje korišteno značenje pojma nasilja u smislu fizičkog interpersonalnog nasilja.³

Koliko je nesporno, toliko je i zabrinjavajuće, ali istovremeno u kriminološkom smislu naravno i krajnje zanimljivo, što Hrvatska pripada krugu zemalja s blago povišenom stopom ubojstava u odnosu na središnju Europu (vidi sliku 2). Čak i u usporedbi s državama regije Hrvatska ima razmjerno visoku stopu ubojstava, koja je u promatranim državama jedino znatno veća na Kosovu, a što valja dobrim dijelom pripisati

³ Fizičko nasilje je pojam samorazumljivih elemenata, što znači da u slučaju njegove prisutnosti, dvojbe o tome da li je riječ o nasilju ili ne, de facto - nema. Samorazumljivost 'fizičkog' u nasilju, potvrđuju gotovo sve definicije nasilja, koje unatoč svojoj različitosti i širini, upravo taj fizički element imaju zajednički. Stoga možemo reći da pri definiranju nasilja kao fizičkog postoji apsolutni konsenzus, dok je u slučaju ostalih oblika nasilja, odnosno zlostavljanja (na primjer psihičko), zbog suštinske transcendentnosti tih kategorija, gotovo nemoguće utvrditi čvrste fenomenološke granice, definirati sadržaje tih pojava, a posljedično ni kvalitetu ni kvantitetu tih zbivanja. S tim u s vezi, opipljivost 'fizičkog' omogućuje i relativnu lakoću empirijske provjerljivosti koja postaje objektivizirana i isključuje metafizička poimanja određenih koncepata.

demografskim obilježjima stanovništva koja znatno odudaraju od hrvatskih te ne tako davnim oružanim sukobima (vidi sliku 3). Nameće se pitanje zašto je tome tako? Odnosno, je li doista moguće da široko rasprostranjen stereotip o žiteljima naše regije kao 'divljim i violentnim klanski organiziranim iskapiteljima šljivovice s urođenom tendencijom ka nasilju' (Timmerberg, 2016) ima uporišta u znanstveno utemeljenim činjenicama? Upravo kada bi tome i bilo tako, a u što autori sumnjaju, koje su to znanstveno utemeljene činjenice pomoću kojih bi se takav stereotip, odnosno takva hipoteza, uopće mogao dokazati ili osporiti, drugim riječima kriminološki istražiti, posebice imajući u vidu da kvaliteta i količina nasilja i patnje inherentna pojedinom ubojstvu često ekstremno variraju, dok povremeno eskaliraju do razine okrutnosti, a koja onda sama po sebi predstavlja zasebnu dimenziju nasilja?

Jasno je da klasična stopa ubojstava te spoznaje koje ona može bitno generira ne predstavljaju takvu vrstu znanstveno utemeljenih činjenica koje omogućuju odgovor na postavljeno istraživačko pitanje. Stopa ubojstva kao 'mjera' za ubojstva savršeno 'mjeri' činjenicu da je počinjeno jedno djelo fatalnog nasilja, možda čak i uključuje pokoji osnovnu karakteristiku žrtve, počinitelja ili samog djela. No, ono što stopa ubojstva sigurno ne 'mjeri' je kvaliteta i kvantiteta ili pak suština konkretnog nasilja korištenog od strane počinitelja i pretrpljenog od strane žrtve.

Stopa ubojstava ne samo što se uobičajno koristi kao solidan pokazatelj fatalnog nasilja, već ju se rado koristi gotovo istoznačno sa stopom nasilnog kriminala, a slijedom te logike i kao dobar *proxy* za stanje (ne)sigurnosti u nekoj državi ili čitavoj regiji, iako za niti jedno od navedenoga nema jasnih empirijskih dokaza u smislu čvrstih korelacija (UNODC, 2013; Aebi i Linde, 2016). Navedeno autori zorno prikazuju time što u radu prikazuju i analiziraju sliku nastalu korištenjem stope ubojstava, a naspram slike nastale korištenjem samostalno kreirane stope nasilja (usporedi sliku 3 sa slikom 5, odnosno sliku 8 sa slikom 9).⁴

Metodološki izazovi koji se javljaju u proučavanju i mjerenju nasilja su konstantno prisutna tema u području istraživanja nasilja (Böttger i Strobl, 2002; Dollase i Ulbrich-Herrmann, 2002), s time da treba ukazati na dva fundamentalno različita moguća

⁴ Podaci korišteni u radu pripremljeni su u GIS okruženju u obliku pogodnom za vizualizaciju i statističku obradu. Karte su izrađene u softveru ESRI ArcGIS Pro 2.4. Prostorni podaci s granicama država (*shapefile*) preuzeti su od EUROSTAT-a, pri čemu su autori modificirali određene dijelove granica kako bi ih prilagodili stvarnom stanju. Autori su se priklonili mišljenju da se u svijetu može izdvojiti 195 suverenih država, prepoznatih od međunarodne zajednice. U izradi karata korišteni su i ESRI-jevi podaci kao podloga karte, a korišteni su i modificirani prostorni podaci Središnjeg registra prostornih jedinica Državne geodetske uprave.

metodološka pristupa: 'etiološki mainstream pristup' i 'inovativni fenomenološki pristup' (Nadelmann, 1997; Sofsky, 1996; Getoš, 2011; Getoš, 2012). Ovaj drugi, inovativni pristup, razvio se pod snažnim etnografskim utjecajem te je usredotočen na suštinu nasilja, znači nasilje kao takvo (Trotha, ed. 1997). Upravo takav inovativni metodološki pristup, čini se, omogućuje sveobuhvatno i cjelovito istraživanje nasilja, što će generirati spoznaje koje predstavljaju upravo onu vrstu znanstveno utemeljenih činjenica koje dozvoljavaju zaključak o 'većoj' ili 'manjoj' nasilnosti određenih regija, država, županija, općina, gradova, pa sve do pojedinih gradskih kvartova.

2. Geografija nasilja

U sklopu socijalne geografije,⁵ proučavaju se fenomeni vezani uz stanovništvo i njegove djelatnosti i aktivnosti. Nasilje svakako spada u tu domenu. Nasilje, ali i kriminal u širem smislu, dodirno su područje kriminologije s jedne strane, te geografije nasilja (ili geografije kriminala) s druge strane. Nasilje se javlja kao prostorni fenomen koji je vezan uz lokaciju, pa ga je samim time moguće svrstati u prostorni konteksti i tako ga proučavati. Derenčinović i Getoš (2008) navode da je nasilje sveprisutna pojava koja se manifestira na razne načine, kao: fizičko nasilje, verbalno nasilje, kućno nasilje, nasilje prema djeci, nasilje na radnom mjestu, instrumentalno nasilje i sl. U počinjenju delikta nasilja vrlo je bitno mjesto počinjenja, pa je poznato da se velik dio počini u ruralnim područjima koja nisu sjedišta gradova ili općina, a počinitelji uglavnom čine nasilna djela u blizini svog mjesta stanovanja (Singer i dr., 2002). Što se tiče kriminala općenito, u Hrvatskoj je najviše imovinskog kriminala (Getoš Kalac i Bezić, 2017; Getoš Kalac i dr., 2019). Nasilje je moguće analizirati na globalnoj, europskoj, regionalnoj i nacionalnoj razini, a kroz prizmu ubojstava, nasilnih kaznenih djela i kaznenih djela u cjelini.

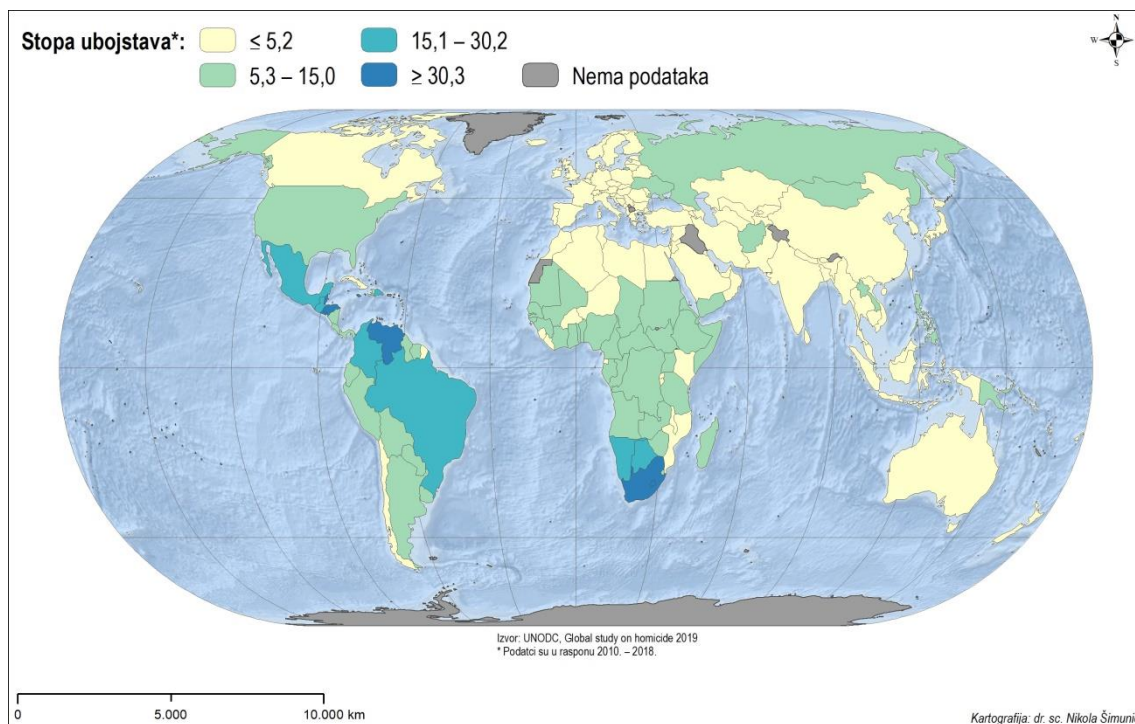
2.1. Globalna razina⁶

Prema podacima UNODC-a, najveću stopu ubojstava u svijetu (2017.) imala je Jamajka (56,0). Među prvih deset država s najvećim stopama ubojstava prevladavaju uglavnom države iz Srednje i Južne Amerike (prema UN-ovoj raščlambi Svijeta na mega-regije, to

⁵ Geografija, sukladno definiciji, podrazumijeva polje unutar interdisciplinarnog područja znanosti koje se bavi proučavanjem Zemljine površine, glavnih značajki prostora i međutjecaja prirodnih i društvenih procesa u njemu, stanovništva te ostalih fenomena vezanih uz prostor.

⁶ U analizi globalne razine nasilja, iskazane stopama ubojstava prema državama (ali i kontinentima), korišteni su službeni podaci UN-ovog Ureda za droge i kriminal (*United Nations Office on Drugs and Crime - UNODC*). Broj stanovnika pojedine države iskazan je prema UN-ovom dokumentu *World Population Prospect 2019 (Revised)*, dok je stopa ubojstava (*homicide rate*) kalkilirana kao ukupni broj prijavljenih počinjenih ubojstava na 100.000 stanovnika.

je regija Latinska Amerika i Karibi). Riječ je tu uglavnom ili o gospodarski slabije razvijenim državama ili o državama u kojima su tradicionalno razvijeni razni kriminalni krijumčarski karteli (primjerice Kolumbija), ali i o regijama koje imaju drastično različita demografska obilježja u odnosu na primjerice Europu (općenito više mladog stanovništva i veći udio muškog mladog stanovništva). Razlike u geografskoj raspodjeli stope ubojstava prikazane su na slici 1.

Slika 1. Geografska raspodjela stope ubojstava po državama nakon 2010. godine⁷

Izvor: *Global study on homicide 2019.*, UNODC.

Zanimljivo je spomenuti da se među prvih 60 država s najvećim stopama ubojstava u svijetu ne nalazi niti jedna europska država. Hrvatska se na toj listi nalazi na 148. mjestu sa stopom ubojstava od 1,2 (2017.). S druge strane, najmanju stopu ubojstava u svijetu (2016.) imali su Island, Japan i Singapur (0,3). Među deset država s najmanjim stopama ubojstava prevladavaju uglavnom europske i azijske države. To se može povezati s gospodarskom razvijenošću tih zemalja, čija je jedna od centralnih odlika razgranat sustav učinkovitih mehanizama rješavanja sukoba među građanima, tako da nasilno rješavanje konflikata doista je iznimka. Soysa i Noel (2018) dovode u vezu narodnosnu heterogenost

⁷ Podaci o stopama ubojstava po pojedinim državama variraju u rasponu od 2010. do 2018. godine, ovisno o dostupnosti najaktualnijih podataka u bazi UNODC-a. Podaci o stopama ubojstava po državama mogu se vidjeti na web stranici *Homicide Monitor*: <https://homicide.igarape.org.br/> (Pristupljeno: 30. studenoga 2019.). Podaci korišteni u izradi karte: ESRI (2020), EUROSTAT (2020).

i etno-jezičnu raznolikost, te smatraju da upravo veća heterogenost naroda i jezika doprinosi smanjenju stopa ubojstava u svijetu.

Generalno se može zaključiti da se prema stopama ubojstava, u negativnom smislu, ističu države Srednje Amerike, središnjeg i sjevernog dijela Južne Amerike, te istočnog, zapadnog, središnjeg i naročito južnog dijela Afrike. S druge strane, najmanje stope ubojstava zabilježene su u sjevernom dijelu Sjeverne Amerike, Europi, sjevernom dijelu Afrike, u najvećem dijelu Azije, te Australiji (vidi sliku 1.). Blagi pad stopa ubojstava uglavnom se može povezati uz gospodarski razvijenijska društva i regije (LaFree i dr., 2015). Ta se premisa može povezati i sa stopama nasilja u svijetu (Wilsem, 2004). Vrijedi spomenuti da su se u svijetu, prema broju prijavljenih ubojstava, istakli Brazil (62.517 ubojstava u 2016.) i Meksiko (33.341 ubojstvo u 2018.), a u Islandu je primjerice zabilježeno samo 1 ubojstvo 2016. godine. Usporedbe radi, može se navesti i podatak da je u Hrvatskoj 2017. godine zabilježeno 51 ubojstvo.

Tablica 1. Stope ubojstava po kontinentima i u svijetu u razdoblju 2013. - 2017.

	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
Europa	3,3	3,4	3,5	3,3	3,0
Afrika	12,7	12,8	12,8	-	-
Azija	2,6	2,6	2,4	2,3	2,3
Australija	1,1	1,0	1,0	0,9	0,9
Sjeverna Amerika	4,2	4,2	4,6	5,0	5,1
Južna Amerika	23,4	24,3	23,5	23,8	24,2
Svijet	6,1	6,1	6,0	6,0	6,1

Izvor: Global study on homicide 2019., UNODC.

Stopa ubojstava u svijetu stabilizirala se posljednjih godina na nekih 6,1. U tom smislu, 67 država u svijetu (35,8%) zabilježilo je veću stopu ubojstava od svjetske razine, a 120 država u svijetu (64,2) zabilježilo je manju stopu ubojstava od svjetske razine.⁸ Među kontinentima, prednjačila je Južna Amerika sa stopom ubojstava većom od 23,0 s jedne strane, a s druge strane je s najmanjom stopom ubojstava prednjačila Australija (oko 1,0). Pri regionalnim svjetskim razlikama ponovno se nameće podudarnost tih razlika s demografskim obilježjima stanovništva, a što je i logičan nastavak dobro poznate spoznaje kriminologije nasilja da je pretežit udio počinitelja (ali i žrtava) ubojstava muškog spola te često mlađe ili srednje životne dobi.

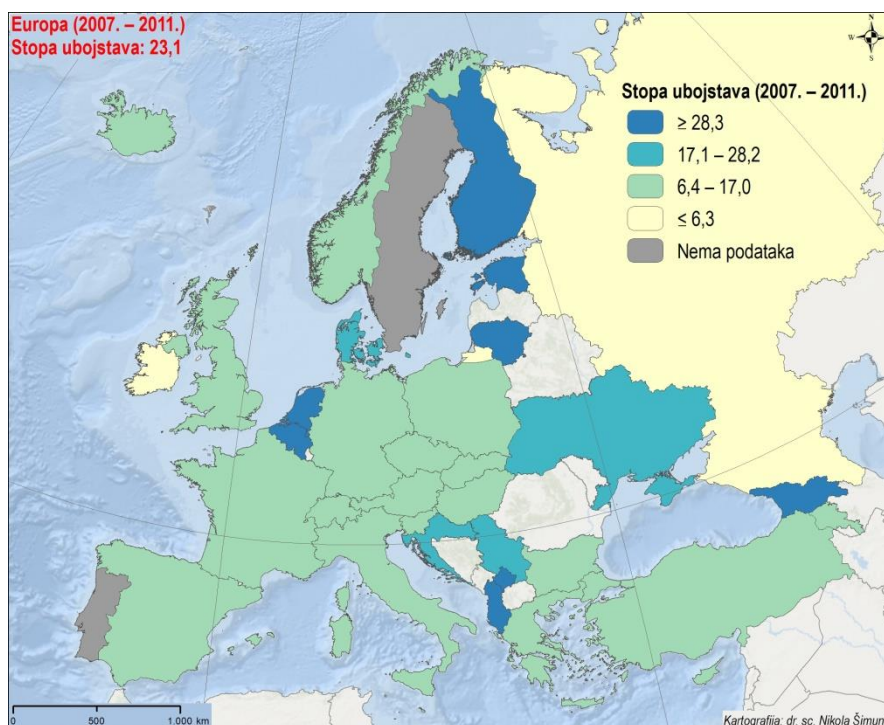
Zabrinjavajući je podatak da je trend povećanja stopa ubojstava prisutan u Africi, Sjevernoj Americi (naročito!), te u Južnoj Americi, s tim da se stope ubojstava smanjuju

⁸ Od 195 suverenih država, izuzeto je 7 država za koje nisu dostupni podaci u bazi UNODC-a (Andora, Bahrein, Irak, Lihtenštajn, Monako, Sjeverna Makedonija i Sveta Stolica), te Gana koja je zabilježila stopu ubojstva od 6,1. Izvor: *Global study on homicide 2019., UNODC.*

u Europi, Aziji i Australiji (Tablica 1.), a što opet koincidira s demografskim fenomenom starenja i 'odumiranja' stanovništva uslijed negativnih trendova prirodnog prirasta. Primjetni su i na kontinentalnoj razini dispariteti u stopama ubojstava koji koreliraju s gospodarskom razvijenošću.

2.2. Europska razina⁹

Prosječna stopa ubojstava u Europi¹⁰, za razdoblje 2007. - 2011., iznosila je 23,1. U tom je razdoblju Nizozemska imala najveću stopu ubojstava (88,1), a Irska najmanju (6,2). Među promatranim državama, njih 10 imalo je veću stopu ubojstava od europskog prosjeka (29,4%), a 24 države imale su manju stopu ubojstava od europskog prosjeka (70,6%).

Slika 2. Geografska raspodjela stope ubojstava po europskim državama u razdoblju 2007. - 2011. godine¹¹

⁹ U analizi europske (i regionalne) razine nasilja po državama korišteni su podaci prikupljeni za potrebe izrade referentne studije *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics* (skraćeno: *ESB*). Referentna studija je rezultat kolaboracije stručnjaka iz brojnih europskih zemalja. Do sada je objavljeno ukupno 5 izdanja, s tim da je posljednje (5.) izdanje objavljeno 2014. godine i revidirano 2017., a mogu se pratiti kriminalistički statistički podaci za ukupno 36 europskih država. Broj stanovnika pojedine države iskazan je prema UN-ovom dokumentu *World Population Prospect 2019*.

¹⁰ Promatrano kroz prizmu 34 europske države za koje su dostupni podaci o broju ubojstava na temelju čega je izračunata stopa ubojstava. Napomena: nisu dostupni podaci o stopi ubojstava za Portugal i Švedsku, a nepotpuni su podaci za Italiju (nedostaju podaci za 2011.), Švicarsku (nedostaju podaci za 2007. i 2008.) i Tursku (nedostaju podaci za 2009.).

¹¹ Podaci korišteni u izradi karte: ESRI (2020), EUROSTAT (2020).

Izvor: *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics 2014.*, revidirana inačica iz 2017.

U Hrvatskoj je zabilježena stopa ubojstava (2007. - 2011.) od 23,6 (Slika 2.). Što se tiče trenda (2007. - 2011.), najveći porast stope ubojstava zabilježen je u Nizozemskoj, a najveći pad u Gruziji, s tim da je trend porasta stope ubojstava bio prisutan u 10 država (29,4%), trend pada je bio prisutan u 23 države (67,6%), a stagnacija je zabilježena jedino u Francuskoj. U Hrvatskoj je zabilježeno višegodišnje uzastopno smanjenje stope ubojstava (primjerice, 2007. godine stopa ubojstava iznosila je 5,2, a 2011. godine 4,2). Stope ubojstava, prema policijskoj statistici, u stalnom su padu u Republici Hrvatskoj, pa je tako stopa ubojstava 2002. godine iznosila 2,04, zatim 2007. godine 1,53, a 2012. godine prihvatljivih 1,29 (Getoš Kalac i Karlović, 2014).

Jugoistočna Europa je zabilježila nešto veću prosječnu stopu ubojstava od europskog prosjeka. U sklopu europskoga regionalnog kompleksa koji okružuje Jugoistočnu Europu, može se zaključiti da promatrana regija bilježi nešto veću prosječnu stopu ubojstava od susjednih regija. Zanimljivo je primijetiti to da su razvijenije regije, Sjeverna i Zapadna Europa, zabilježile veću prosječnu stopu ubojstava od Jugoistočne Europe (Slika 3.).

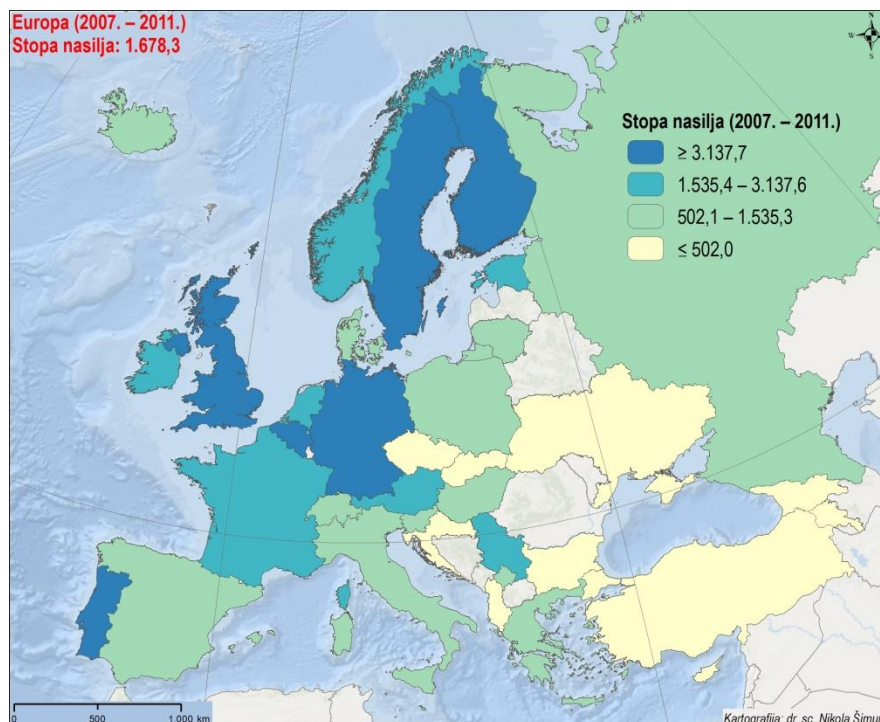

Slika 3. Geografska raspodjela stope ubojstava po državama Jugoistočne Europe u razdoblju 2007. - 2011.¹²

Izvor: *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics*, revidirana inačica iz 2017.

¹² Podaci korišteni u izradi karte: ESRI (2020), EUROSTAT (2020).

Prosječna stopa nasilja u Europi¹³, za razdoblje 2007. - 2011., iznosila je 1.678,3. U tom je razdoblju Švedska imala najveću stopu nasilja (5.524,7), a Armenija najmanju (235,1). Među promatranim državama, njih 13 imalo je veću stopu nasilja od europskog prosjeka (36,1%), a 23 države imale su manju stopu nasilja od europskog prosjeka (63,9%).

Slika 4. Geografska raspodjela stope nasilja po europskim državama u razdoblju 2007. - 2011.¹⁴

Izvor: *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics*, revidirana inačica iz 2017.

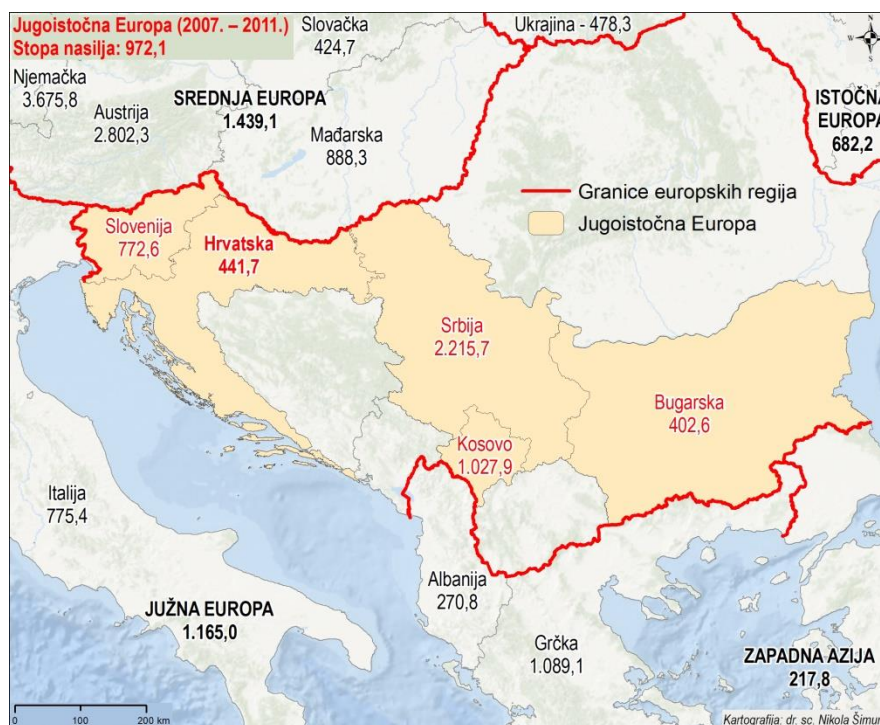
U Hrvatskoj je zabilježena stopa nasilja (2007. - 2011.) od 441,7 (Slika 4.). Što se tiče trenda (2007. - 2011.), najveći porast stope nasilja zabilježen je u Finskoj, a najveći pad u Malti, s tim da je trend porasta stope nasilja bio prisutan u 14 država (38,9%), trend pada je bio prisutan u 22 država (61,1%). U Hrvatskoj je zabilježeno povećanje stope nasilja do 2009., a onda je zabilježeno smanjenje (primjerice, 2010. godine stopa nasilja iznosila je 92,5, a 2011. godine 83,2).

Jugoistočna Europa je zabilježila znatno manju prosječnu stopu nasilja od europskog prosjeka. U sklopu europskoga regionalnog kompleksa koji okružuje Jugoistočnu Europu, može se zaključiti da promatrana regija bilježi nešto manju prosječnu stopu nasilja od susjednih regija (osim Istočne Europe). Zanimljivo je primijetiti to da su

¹³ Promatrano kroz prizmu 36 europskih država za koje su dostupni podaci o broju kaznenih djela nasilja na temelju čega je izračunata stopa nasilja. Napomena: nepotpuni su podaci za Švicarsku (nedostaju podaci za 2007. i 2008.) i Tursku (nedostaju podaci za 2009.).

¹⁴ Podaci korišteni u izradi karte: ESRI (2020), EUROSTAT (2020).

razvijenije regije, Sjeverna i Zapadna Europa, zabilježile izrazito veću prosječnu stopu nasilja od Jugoistočne Europe (Slika 5.).

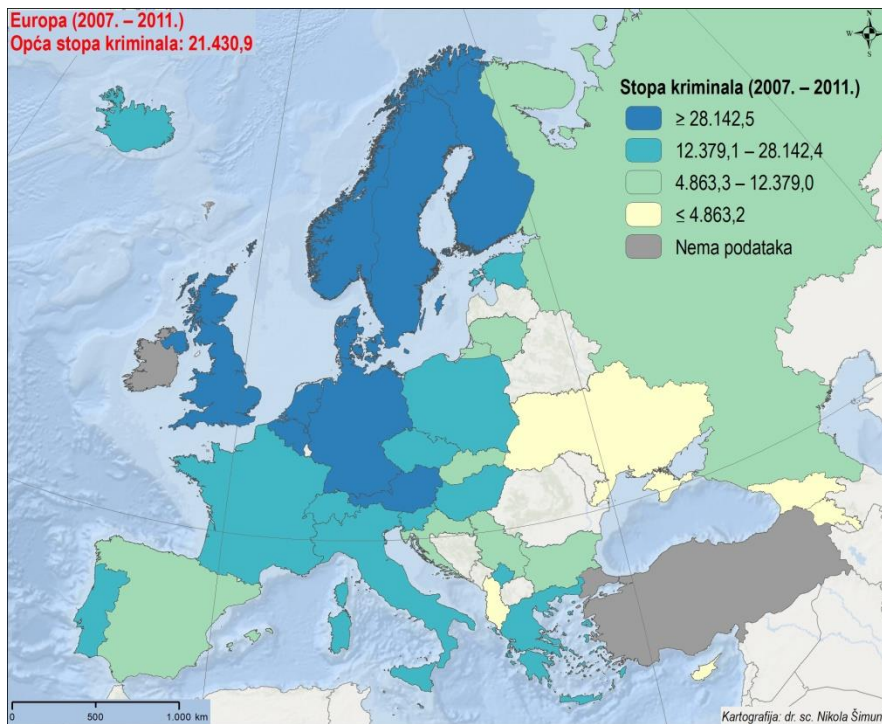
Slika 5. Geografska raspodjela stope nasilja po državama Jugoistočne Europe u razdoblju 2007. - 2011.¹⁵

Izvor: *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics*, revidirana inačica iz 2017.

Prosječna opća stopa kriminala u Europi¹⁶, za razdoblje 2007. - 2011., iznosila je 21.430,9. U tom je razdoblju Švedska imala najveću opću stopu kriminala (74.246,0), a Armenija najmanju (1.977,6). Među promatranim državama, njih 13 imalo je veću opću stopu kriminala od europskog prosjeka (38,2%), a 21 država imala je manju opću stopu kriminala od europskog prosjeka (61,8%).

¹⁵ Podaci korišteni u izradi karte: ESRI (2020), EUROSTAT (2020).

¹⁶ Promatrano kroz prizmu 34 europske države za koje su dostupni podaci o broju kriminalnih djela na temelju čega je izračunata opća stopa kriminala. Napomena: nisu dostupni podaci o općoj stopi kriminala za Irsku i Tursku, a nepotpuni su podaci za Italiju (nedostaju podaci za 2011.) i Švicarsku (nedostaju podaci za 2007. i 2008.).

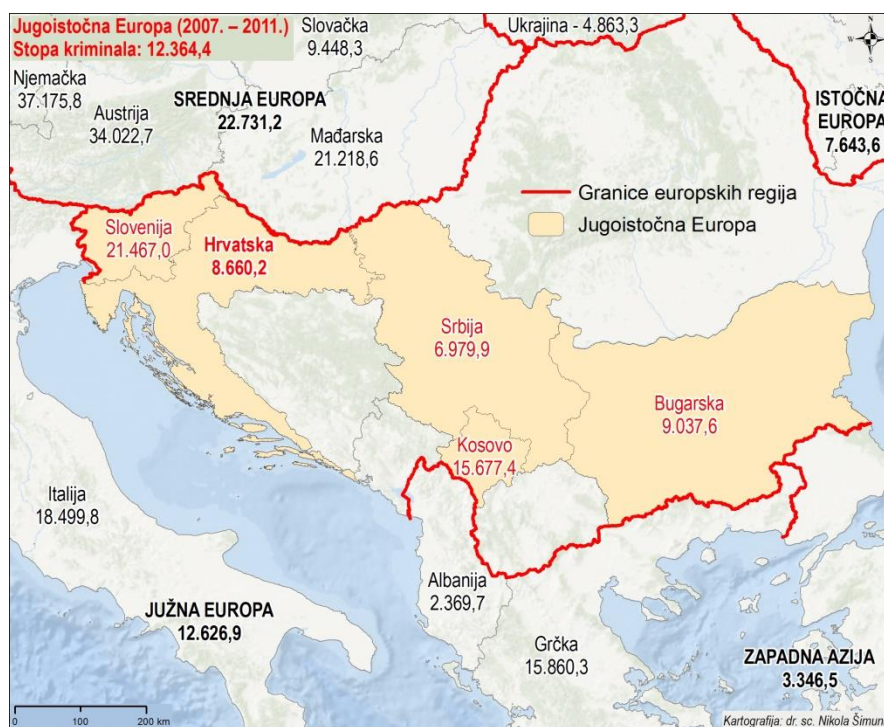
Slika 6. Geografska raspodjela opće stope kriminala po europskim državama u razdoblju 2007. - 2011.¹⁷

Izvor: *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics, revidirana inačica iz 2017.*

U Hrvatskoj je zabilježena opća stopa kriminala (2007. - 2011.) od 8.660,2 (Slika 6.). Što se tiče trenda (2007. - 2011.), najveći porast opće stope kriminala zabilježen je u Švedskoj, a najveći pad u Grčkoj, s tim da je trend porasta opće stope kriminala bio prisutan u 16 država (47,1%), trend pada je bio prisutan u 18 država (52,9%). U Hrvatskoj je zabilježeno višegodišnje uzastopno smanjenje opće stope kriminala do 2010., a onda je zabilježen porast (primjerice, 2010. godine opća stopa kriminala iznosila je 1.704,2, a 2011. godine 1.762,8). Ako se usporedi s ostatkom Europe, Hrvatska ne pripada europskim državama s visokim općim stopama kriminala (Derenčinović i Getoš, 2008; Getoš Kalac i Bezić, 2017).

Jugoistočna Europa je zabilježila izrazito manju prosječnu opću stopu kriminala od europskog prosjeka. U sklopu europskoga regionalnog kompleksa koji okružuje Jugoistočnu Europu, može se zaključiti da promatrana regija bilježi izrazito manju prosječnu opću stopu kriminala od primjerice Srednje Europe, te nešto manju stopu od Južne Europe. Zanimljivo je primijetiti to da su razvijenije regije, Sjeverna i Zapadna Europa, zabilježile izrazito veću prosječnu opću stopu kriminala od Jugoistočne Europe (Slika 7.).

¹⁷ Podaci korišteni u izradi karte: ESRI (2020), EUROSTAT (2020).

Slika 7. Geografska raspodjela opće stopa kriminala po državama Jugoistočne Europe u razdoblju 2007. - 2011.¹⁸

Izvor: *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics, revidirana inačica iz 2017.*

2.3. Nacionalna razina¹⁹

Za predmetnu analizu korištena je kategorizacija nasilja, skupa s razvrstavanjem nasilnih kaznenih djela, prema Getoš Kalac i Bezić (2019:51-54). Autorice su nasilna kaznena djela razvrstale u 3 kategorije, a u izračun stope nasilja uvrštena je prva, najuža kategorija nasilja. Podaci su analizirani prema Županijskim državnim odvjetništvima (ŽDO).²⁰

Prema podacima DZS-a, u Hrvatskoj su u razdoblju 2014. - 2018. ukupno prijavljena 524 ubojstva, pa ako se uzme u obzir da je prosječan broj stanovnika u tom razdoblju u Republici Hrvatskoj iznosio 4.150.391²¹, lako se dođe do podatka da je stopa ubojstava

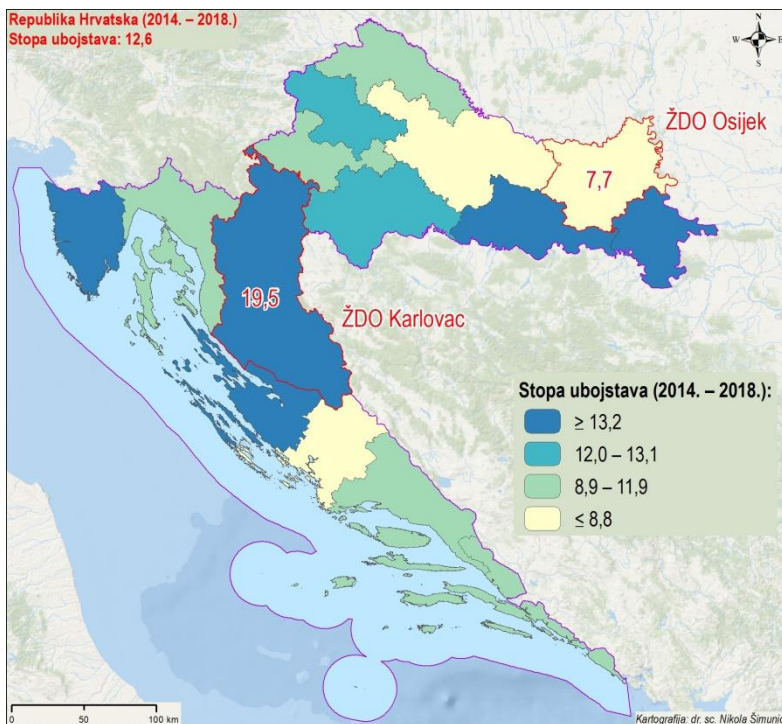
¹⁸ Podaci korišteni u izradi karte: ESRI (2020), EUROSTAT (2020).

¹⁹ U analizi stope ubojstava, stope nasilja i opće stope kriminala korišteni su službeni podaci o punoljetnim i maloljetnim počiniteljima kaznenih djela koje prikuplja, obrađuje i objavljuje Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (DZS) svake godine. Korišteno je ukupno 10 godišnjih izvješća DZS-a da bi se dobili agregirani podaci za Republiku Hrvatsku.

²⁰ Temeljem analize BHS podataka autori rada su ustanovili da mjesto počinjenja u velikoj mjeri korelira s mjesnom nadležnošću ŽDO-a, pa je stoga opravdano u nedostatku podataka o mjestu počinjenja u izvješćima DZS-a kao empirijski provjeren proxy koristiti upravo podatak o nadležnosti ŽDO-a. Organizacija državnog odvjetništva obuhvaća 15 županijskih državnih odvjetništava (Bjelovar, Dubrovnik, Karlovac, Osijek, Pula, Rijeka, Sisak, Slavonski Brod, Split, Šibenik, Varaždin, Velika Gorica, Vukovar, Zadar, Zagreb) i 25 općinskih državnih odvjetništava (NN 67/18, čl. 2).

²¹ Prosječan broj stanovnika Republike Hrvatske izračunat je prema službenim procjenama broja stanovnika Republike Hrvatske koje objavljuje Državni zavod za statistiku. Vidjeti: *Procjene stanovništva Republike Hrvatske u 2018.*, priopćenje broj 7.1.3., DZS, Zagreb.

iznosila 12,6. Najveća stopa ubojstava (2014. - 2018.) zabilježena je na području ŽDO Karlovac (19,5), a najmanja na području ŽDO Osijek i Bjelovar (7,7). Stopa ubojstava veća od hrvatskog prosjeka zabilježena je u 7 ŽDO-a (46,7%), a manja je zabilježena u 8 ŽDO-a (53,3%) (Slika 8.).

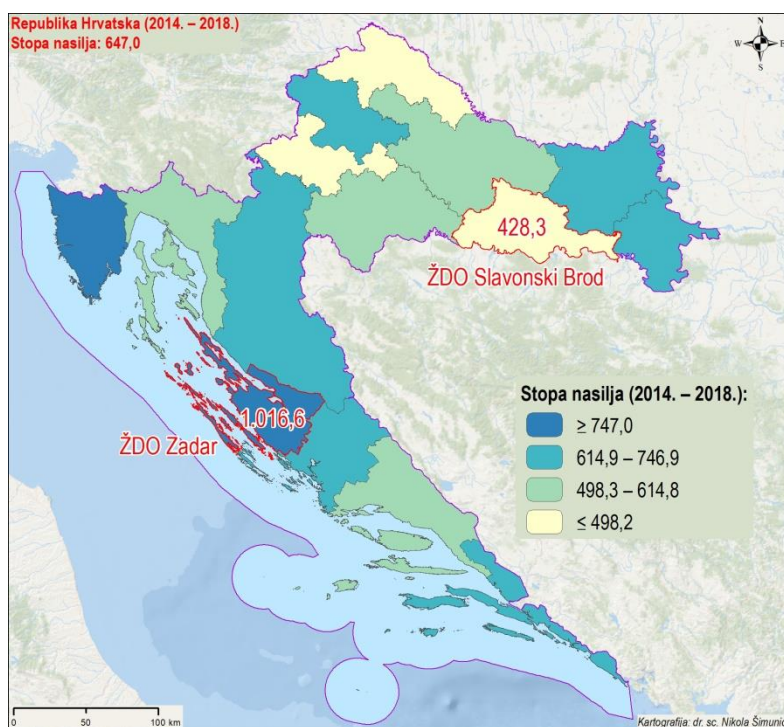

Slika 8. Geografska raspodjela stope ubojstava po područjima Županijskih državnih odvjetništava (ŽDO) u razdoblju 2014. - 2018.²²

Izvor: *Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2014., 2015., 2016., 2017. i 2018.*, DZS; *Maloljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2014., 2015., 2016., 2017. i 2018.*, DZS.

Najviše prijavljenih kaznenih djela ubojstva (NN 56/15, 61/15., čl. 110), koja su počinile punoljetne i maloljetne osobe, zabilježeno je (2014. - 2018.) u ŽDO Zagreb (115), a najmanje u ŽDO Šibenik (9). Na području 5 ŽDO-a zabilježeno je povećanje broja prijavljenih ubojstava, a na području 8 smanjenje, uz stagnaciju na području 2 ŽDO-a. Obzirom na relativno male realne brojeve, čak i nakon zbirne analize ukupno pet godina, teško je pouzdano govoriti o čvrstim regionalnim različitostima ili pak jasnim trendovima, no podaci svakako mogu poslužiti kao solidno polazište za daljnju raspravu, posebice u smislu usporedbe s geografskom distribucijom stope nasilja i stope općeg kriminala.

²² Podaci korišteni u izradi karte: ESRI (2020), DGU (2020).

Slika 9. Geografska raspodjela stope nasilja po područjima Županijskih državnih odvjetništava (ŽDO) u razdoblju 2014. - 2018.²³

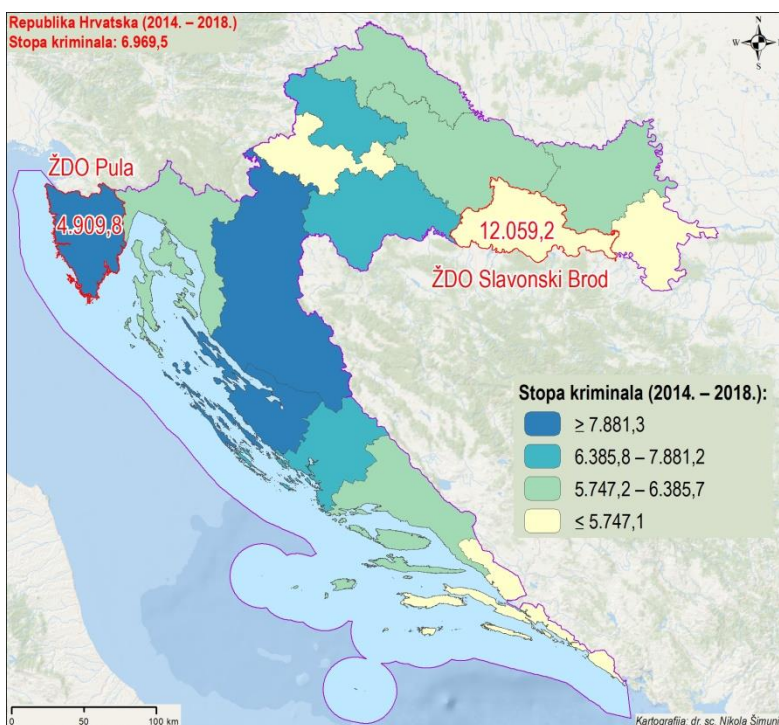
Izvor: Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2014., 2015., 2016., 2017. i 2018., DZS; Maloljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2014., 2015., 2016., 2017. i 2018., DZS.

Prema podacima DZS-a, u Hrvatskoj su u razdoblju 2014. - 2018. ukupno prijavljena 26.854 nasilna kaznena djela (prema: Getoš Kalac i Brezić, 2019), što znači da je stopa nasilja iznosila 647,0. Najveća stopa nasilja (2014. - 2018.) zabilježena je na području ŽDO Zadar (1.016,6), a najmanja na području ŽDO Slavonski Brod (428,3). Stopa nasilja veća od hrvatskog prosjeka zabilježena je u 8 ŽDO-a (53,3%), a manja je zabilježena u 7 ŽDO-a (46,7%) (Slika 9.). Najviše prijavljenih nasilnih kaznenih djela, koja su počinile punoljetne i maloljetne osobe, zabilježeno je (2014. - 2018.) u ŽDO Zagreb (6.454), a najmanje u ŽDO Šibenik (728). Na području 5 ŽDO-a zabilježeno je povećanje broja prijavljenih nasilnih kaznenih djela, a na području 10 smanjenje.

Zanimljiva su skakako ona područja koja se 'poklapaju' u pogledu više stope ubojstava i više stope nasilja, dok nepodudarnosti ukazuju na uvodno tematiziran problem korištenja stope ubojstava kao *proxy* za nasilni kriminal, te u tom smislu potvrđuju da za takve hipoteze nema solidnih empirijskih dokaza. Zapravo, u većini slučajeva analiza 'preklapanja' ukazuje na nepodudarnosti, a što ne samo da ne potvrđuje tezu o smislenosti korištenja stope ubojstava kao dobar *proxy* za nasilni kriminal, nego istu u tom smislu

²³ Podaci korišteni u izradi karte: ESRI (2020), DGU (2020).

čak i opovrgava. Sličan zaključak proizlazi i iz usporedbe geografske distribucije stope ubojstava sa stopom nasilnog kriminala i općom stopom kriminala.

Slika 10. Geografska raspodjela opće stope kriminala po područjima Županijskih državnih odvjetništava (ŽDO) u razdoblju 2014. - 2018.²⁴

Izvor: *Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2014., 2015., 2016., 2017. i 2018., DZS; Maloljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2014., 2015., 2016., 2017. i 2018., DZS.*

Prema podacima DZS-a, u Hrvatskoj su u razdoblju 2014. - 2018. ukupno prijavljena 289.263 kaznena djela (NN 56/15, 61/15.), što znači da je opća stopa kriminala iznosila 6.969,5. Najveća opća stopa kriminala (2014. - 2018.) zabilježena je na području ŽDO Bjelovar (61.905,2), a najmanja na području ŽDO Slavonski Brod (4.909,8). Opća stopa kriminala veća od hrvatskog prosjeka zabilježena je u 7 ŽDO-a (46,7%), a manja je zabilježena u 8 ŽDO-a (53,3%) (Slika 10.). Najviše ukupno prijavljenih kaznenih djela, koja su počinile punoljetne i maloljetne osobe, zabilježeno je (2014. - 2018.) u ŽDO Zagreb (66.432), a najmanje u ŽDO Dubrovnik (7.172). Na području 7 ŽDO-a zabilježeno je povećanje broja ukupno prijavljenih kaznenih djela, a na području 8 smanjenje.

3. Tamna brojka nasilja

²⁴ Podaci korišteni u izradi karte: ESRI (2020), DGU (2020).

Službeni statistički podaci predstavljeni u prvom dijelu rada imaju iznimnu praktičnu vrijednost za spoznaju o strukturi, rasprostranjenosti i kretanju (dinamici) nasilja na nekom području. Međutim, ta metoda ima svoja samorazumljiva ograničenja, a to je da ne obuhvaća ukupnost realiziranog nasilja, već samo ono koje je registrirano, odnosno prijavljeno tijelima kaznenog progona (Derenčinović i Getoš, 2008), stoga je važno razmatrati ih kritički i u širem kontekstu kao samo jedan dio ukupnosti nasilja koje se događa u stvarnosti. Ponašanja koja su se u stvarnosti dogodila, ali nisu registrirana u pravosudnom sustavu čine tzv. 'tamnu brojku' (Derenčinović i Getoš, 2008). Doduše, nevidljivost nasilja u statistici ne nastaje samo iz razloga neprijavlivanja nasilja ('tamna brojka' u užem smislu), već i zbog izostanka (točne) detekcije nasilja. Riječ je o situaciji kada su kažnjiva ponašanja prijavljena tijelima pravosuđa, međutim kvalificirana su kao nešto drugo od onog što ona zapravo jesu, primjer: ubojstvo registrirano kao samoubojstvo ili osoba koja je ostvarila nasilje, zbog npr. nedostatka dokaza ne bude osuđena²⁵. U skladu s time, možemo reći da 'tamnu brojku' u širem smislu, neizbježno generira i samo pravosuđe (tzv. proces statističkog filtriranja) koje, unatoč prijavi, katkad propusti na određenoj razini detektirati i pravilno označiti neko ponašanje kao nasilje.

Ovo potonje, često je predmetom kriminološkog diskursa o 'tamnoj brojci' nasilja osobito po pitanju koju vrstu statistike treba koristiti za uvid u delinkvenciju. Pritom se javljaju dvije struje koje promatraju značenje koje fenomen 'tamne brojke' ima u kaznenopravnoj politici. Jednoj struji pripadaju tzv. realisti koji naglašavaju da je 'potpunost' neke pojave iznimno važna za zauzimanje adekvatnog kriminalnopolitičkog stava te da je statistika u tom smislu samo početna, ali ne i dostatna indikacija, dok tzv. institucionalisti tvrde da kažnjivo ponašanje može imati valjan značaj samo u slučaju organiziranog, legitimnog društvenog odgovora na nj (Bidermann i Reiss, 1967).

Tradicionalni pravnički pogled na nasilje zapravo 'broji' samo ono nasilje za koje je netko pravomoćno osuđen, odnosno dokazana mu je krivnja. Upravo zato, u samom početku

²⁵ U tom slučaju može se dogoditi da će i prije podnošenja kaznene prijave kažnjivo ponašanje 'ispasti' iz službenih statističkih pokazatelja jer neće biti detektirano kao nasilje. S druge strane, u određenim situacijama, neke prijavljene osobe neće biti osuđene, unatoč tome što su krive i u realnosti su ostvarile nasilje. To se može dogoditi zbog zastare kaznenog progona, zbog nedostatka dokaza, zbog smrti optuženika i slično. Gledajući samo pravomoćno osuđene, suzujemo nasilje koje se dogodilo na samo nasilje koje ima ostvarene sve propisane procesne pretpostavke vlastite dokazivosti u kaznenopravnom smislu. S druge strane, ako gledamo samo prijavljeno nasilje, dovodimo se u opasnost da ćemo kroz to uključiti i nevine osobe za koje se kasnije dokaže da nisu ostvarile nasilje. No u kriminološkom smislu ova druga opasnost znatno je manje relevantna ukoliko nas zanima broj i kvaliteta realno ostvarenog nasilja. Drugim riječima, činjenica prijav ubojstva koja se može bitno podnese protiv nevine osobe, neovisno o tome dokaže li joj se počinjenje kaznenog dijela tijekom sudskog postupka, i dalje ostaje činjenica u smislu registriranog čina fatalnog nasilja, a koji se dogodio neovisno o ishodu sudskog postupka.

razvoja statistike pod utjecajem strogog jurističkog tradicionalizma, koristili su se gotovo isključivo sudski statistički pokazatelji (pravomoćne presude) te je postojao svojevrsni otpor prema korištenju statistike u ranoj fazi kaznenog postupka (npr. prema broju prijavljenih, broju istraga, broj podnesenih/potvrđenih optužnica i slično) (Biderman i Reiss, 1967). Malo po malo, ta tradicijska naklonost paradigmi „ako nije osuđen, nije se ni dogodilo“ počinje popuštati, pa se danas koriste podjednako i sudske, ali i policijske te državnoodvjetničke statistike (npr. European Homicide Monitor), ali jačanjem viktimologije u smjeru samostalne discipline sve češće se ove službene statistike upravo s ciljem rasvjetljavanja tamne brojke komplementiraju nalazima viktimizacijskih studija. Što se tiče 'tamne brojke' u užem smislu, (ne)spremnost žrtve da podnese prijavu o djelu i počinitelju biti će gotovo presudan faktor u njenom stvaranju, a razlozi neprijavlivanja kaznenih djela, pa tako i nasilja različiti su (Singer, 1996). Neki od razloga neprijavlivanja potvrđeni znanstvenim istraživanjima nude sljedeća objašnjenja: odluka o (ne)prijavlivanju kaznenog djela temelji se na izračunu *cost-benefit* analize žrtve koja procjenjuje 'isplati' li joj se kontaktirati policiju (Skogan, 1988); neprijavlivanje može svoj uzrok imati u nepovjerenju prema učinkovitosti policije (MacDonald, 2001); neka obrazloženja kažu da žrtve emotivno reagiraju na nasilni događaj pa ne prijavljuju kaznena djela zbog neugode ili srama (Goudriaan, 2006) ili pak straha od javne osude (Kovčo Vukadin, 2005); oni koji smatraju da su presudni neki egzogeni razlozi objašnjavaju neprijavlivanje kroz društvenu strukturu u kojoj živi žrtva koja će onda poput 'nevidljive ruke' determinirati postotak neprijavlivanja kaznenih djela (Black, 1976).

Koji god razlozi prethodili odluci o neprijavlivanju kaznenih djela, (a sasvim sigurno nisu jednoznačni i u korelaciji su sa bezbroj drugih varijabli) još od razdoblja Queteleta²⁶, stručnjaci su bili svjesni da postojanje 'tamne brojke' stvara prazninu u znanstvenom pogledu na kriminal te da je to „samo kreativan naziv za dugovječni problem koji „proganja“ kriminološku disciplinu već od njenih početaka (Coleman i Moynihan, 1996).

S obzirom da su statistika, ali i podaci o 'tamnoj brojci' važna indikacija za kreiranje uspješne politike suzbijanja nasilja, kriminološka istraživanja služe se metodama samoiskaza i samodoživljene viktimizacije koje nadopunjavaju rupe statističkih podataka (Biderman i drugi, 1991) i dobar su indikator upravo za procjenu veličine 'tamne brojke' (Getoš i Derenčinović, 2008). Ne treba zaboraviti i da sama vrsta kažnjivog ponašanja

²⁶ Flamanski znanstvenik poznat po uvođenju statističkih metoda u društvene znanosti.

(imovinski, seksualni i slično) svakako utječe na razmjere tamne brojke (Young, 1992). Kada govorimo o (fizičkom) nasilju, a u odnosu na druge oblike kažnjivog ponašanja, za očekivati je da će tu biti manji postotak neprijavljenog nasilja nego što je opći postotak koji vrijedi za sva kaznena djela ukupno. Razlog tome je vidljivost nasilja i njegovog učinka na zdravlje pojedinca zbog kojeg mu je često (proporcionalno s težinom nasilja) potrebno pružiti medicinsku pomoć. Međutim, neka istraživanja ukazuju na to da se nasilna kaznena djela ipak prijavljuju značajno manje nego većina imovinskih kaznenih djela; npr. prema Goudriaanu (2006), stopa prijavljenog nasilja u nekoliko odabranih zapadnoeuropskih zemalja iznosi 39%, dok je za imovinski kriminalitet ta stopa 56% (Goudriaan, 2006). Ipak, u strukturi nasilne delinkvencije, naglašava se da najveći opseg neprijavljenog nasilja otpada na dvije fenomenološki specifične vrste nasilja: obiteljsko i seksualno (Gartner i Macmillan, 1995; Goudriaan, 2006; Smith i drugi, 2014; Mamula, 2006; Williams, 1984.; Clark i Lewis, 1977) što se svakako može objasniti time da je riječ o (još uvijek!) iznimno intimnim sferama ljudskog života.

Premda neki autori navode da opseg i kretanje broja poznatih i nepoznatih počinitelja kaznenih djela u znatnoj mjeri ovise o točno određenim čimbenicima pa je 'tamna brojka' na nekom području relativna konstanta koja se može predvidjeti (Singer, 1996), ona će ipak ostati vječno skrivenim dijelom fenomena koji otežava potpuni znanstveni uvid u nasilje u nekom prostoru kroz određeno vrijeme. Iz tog razloga, istraživanje 'tamne brojke' svakako je vrijedno znanstvenog fokusa i u tom smislu, vrijedni su i naponi kriminologije da ju barem na približnoj razini pokuša odrediti kroz neke druge metode.

Zaključno, valja napomenuti da je 'tamna brojka' svojstvena fenomenu nasilja, te da ona, neovisno o njenoj veličini, postoji u svim dijelovima svijeta (bezobzira na značajke poput političkog sustava, koncentracije demokracije na nekom području, kulturi, obrazovanosti stanovništva ili pokazateljima bogatstva neke zemlje). Međutim, nesporno bitnu ulogu u generiranju 'tamne brojke' nasilja ima i sam odnos društva prema nasilju o kojem govorimo u nastavku, a kojem smo upravo svjedočili u slučaju trostrukog ubojstva u Splitu, slučaju koji se možebitno ne bi niti dogodio da je počinitelj navodne prijete žrtava prijavio nadležnim državnim tijelima. Dakako, radi se o ekstremnom slučaju s fatalnim raspletom koji neupitno predstavlja apsolutni izuzetak kada govorimo o ubojstvima, no samovlast i ostveta nedvojbeno spadaju u najznačajnije motive ubojstava, pa se o problemu neprijavlivanja povoda nasilnih reakcija svakako mora voditi računa.

4. Odnos društva prema nasilju

Uvid u globalne, europske i nacionalne statističke pokazatelje, potvrđuje da je nasilje društveni fenomen koji ima značajke sveprisutnosti. Uz atribut sveprisutnosti, zahvaljujući razvoju znanosti, danas znamo da nasilje karakterizira i značajka stalnosti i fenomenološke nepromjenjivosti što pruža stanovitu prednost u razotkrivanju njegovih obilježja. Kada je 2015. godine, znanstvena studija skupine paleontologa koji su izučavali ostatke praljudi iz kamenog doba na području Španjolske, potvrdila da neke od lubanja imaju traumu kakva se može pripisati udarcima čovjeka, nedvojbeno se dokazalo postojanje interpersonalnog nasilja u toj najranijoj epohi čovječanstva (v. Sala i dr., 2015). Nalaz je samo potvrdio ono o čemu su desetljećima prije, raspravljale različite discipline - nasilje je svojstveno ljudskim bićima (*actus hominis*), postoji oduvijek i ima ga svugdje (v. Kelly, 2005; Archer, 2009; Wrangham i Peterson, 1996). U tom smislu, zanimljivo je i pratiti razvoj reakcije društva na nasilje od samih početaka do danas. Taj razvoj nije uvijek imao pravocrtnu putanju, već se može označiti kao 'cik-cak' kontinuum pun pokušaja i pogreški, ali je u svakom slučaju uvijek bio determiniran filozofskim diskursom svog vremena (Horvatić i dr., 2017). Bez obzira na sadržaj društvenog odgovora na nasilje, od povijesti do danas, dva su obilježja uvijek bila prisutna. Jedno obilježje se odnosi na deontološku pozadinu reakcije na nasilje - nasilje je nepoželjna društvena pojava koju valja suzbiti, uslijed čega društvo teži da bude što je manje moguće nasilja. Drugo stalno obilježje reakcije na nasilje je da se ono uvijek ogleda u kažnjavanju koje u svojoj suštini predstavlja „zlo“ koje pogađa počinitelja (Zlatarić, 1970). Alati kojima je društvo (država) 'udahnuo' sadržaj u navedene zahtjeve (da suzbije nasilje i kazni počinitelja) uvelike su uvjetovani spoznajnim mogućnostima i civilizacijskim dosezima određenog društva u određenom vremenu i na određenom prostoru.

Izgradnja egzaktna periodizacije povijesti kažnjavanja i njeno usustavljivanje zahtjevan je zadatak koji podrazumijeva analizu cjelokupne povijesti čovječanstva i detekciju svih mogućih društvenih promjena i sustava. Za potrebe ovog rada, u nastavku će se dati vrlo pojednostavljen i koncizan prikaz razvoja društvene reakcije na kriminal (a možemo reći da *a maiore ad minus* isto vrijedi i za društvenu reakciju na nasilje) koje između ostalog pridonosi razumijevanju glavnih odrednica suvremene politike suzbijanja nasilja. Stoga, uz napomenu o nužnoj simplifikaciji i uvažavanje određenih povijesnih 'vrludanja', povijest društvene reakcije na nasilje možemo pratiti kroz 4 glavna razdoblja. Prvo razdoblje možemo označiti kao period primitivnih ljudskih zajednica, grupa koje su egzistirale bez države. Preddržavni *ethos* (moral, uvjerenja, navike i običaji) označavaju vrlo jednostavne, simbolične i intuitivne zabrane i pravila religijskog karaktera (Horvatić

i Cvitanović, 1999). Zajednicu je valjalo zaštititi od svakog 'zla', neovisno od toga odakle to 'zlo' dolazi, što govori o izrazitoj funkcionalnosti kazni usmjerenih ka održanju minimalne socijalne kohezije tih zajednica (Cvitanović, 1999). Važna sankcija bila je izgon, odnosno isključenje iz društva (što je, za pojedinca u toj fazi društvenog razvoja bilo ekvivalent smrtnoj kazni,), ali i krvna osveta, pri čemu je naglasak bio na osveti žrtve od strane njegovog roda ili plemena. Svojevrsno ograničenje krvne osvete predstavlja uvođenje 'načela taliona' („oko za oko, zub za zub“). Određena povreda/ kršenje pravila dobilo je svoju kvalitativnu (*eo ipso* vrijednosnu) dimenziju. Neki autori (v. Savić, 2011) navode kako *lex talionis* nije doslovno značio “oko za oko, zub za zub” kako se to često misli, već da to načelo po prvi put dodjeljuje povredama određene vrijednosti. To je ujedno bio i prvi znak razrađene misli kroz uvođenje aksiološkog pristupa povredi nekog pravnog dobra. Taj povijesni trenutak se može označiti kao točka singulariteta u kojoj divljaštvo/barbarstvo prelazi u koncept (za)misli i ideja koje pretpostavljaju određenu razinu apstrakcije.

U tom, drugom razdoblju, počinje suštinska povijest kažnjavanja (v. Putt, 2017), a nagonско/intuitivno zamjenjuje se misaonim. Javljaju se ideje nadmoćnih božanstava, nevidljivih zaštitnika te kroz apstrakciju misli, kazna prvi put pokazuje svoju teleološku dimenziju. U početku ta je dimenzija imala ekstatičan karakter, a očitovala se kroz težnju ka pravednosti.

Treće razdoblje je razdoblje srednjeg vijeka kojeg karakterizira usmjeravanje s privatnopravne represije (kažnjavanja) na javnopravnu represiju (Cvitanović, 1999). Kazne su bile okrutne, korporalne, nehumane, često proizvoljne, no davanje strukture i (kakve takve) forme kažnjavanju te težnja ka njihovoj (javnoj) institucionalizaciji je vidljiva (Classen i Scarborough, 2012). Pa makar i posve arbitrarne, kazne u velikoj mjeri prestaju biti privatne, intuitivne, božanske, a država preuzima 'palicu' u očuvanju društvenog blagostanja.

Četvrto razdoblje je razdoblje prosvjetiteljstva u kojem je nepobitan društveni „kopernikanski obrat“ i kulturno-duhovni *upgradeing* iz kojeg su proizašle ideje koje i danas predstavljaju stup slobodnog, pluralističkog i modernog društva. Duhovno i političko ozračje tog vremena omogućilo je stvaranje društva razuma, inzistiranje na kritičkom razmišljanju te propitivanje dotad važeće dogme na kojoj je počivalo razumijevanje svijeta. S obzirom na spomenutu komplementarnost društvenog razvoja i razvoja reakcije na kažnjivo ponašanje (v. *supra*), i politika suzbijanja kažnjivih ponašanja dobiva novi sadržaj. Očigledna odrednica razvoja kažnjavanja je putanja od

okrutnog ka humanijem (Bačić, 1995), pri čemu je upravo razdoblje prosvjetiteljstva bilo prva velika stepenica ovog potonjeg. Potvrđuje to i formiranje zatvorskih sustava tijekom 18. stoljeća, koji preuzimaju primat u odnosu na smrtnu kaznu (Horvatić i Cvitanović, 1999), a za javne ceremonije kažnjavanja nalazilo se sve manje razumijevanja te ono postaje najskrivenijim dijelom kaznenog procesa (Foucault, 1970). Tanatopolitičku misao zamjenjuju filozofska promišljanja o važnosti preventivne uloge kaznenog prava i korisnosti kažnjavanja općenito. Veliki utjecaj u oblikovanju društvenog odgovora na nasilje, imali su koncepti poznatih humanista tog vremena; Hobbesov Levijatan, Beccarijina upozorenja o 'izvjesnosti' kao puno korisnijem obilježju kazne nego okrutnost, Benthamove ideje o utilitarizmu i pravednosti, Kantova promišljanja o etici i slično. Konačno, dolazimo do posljednjeg razdoblja dinamičkog razvoja društvene (državne) reakcije na nasilje - moderno doba 20og stoljeća kada se pomiče težište s represivnog na preventivni instrumentarij (Krug i drugi, 2002), a kažnjavanje se zasniva na temeljima humanosti, individualizacije, razmjernosti, zakonitosti i načelu krivnje.

I u svojoj najjednostavnijoj verziji, povijest nam pokazuje da je, uspješno ili ne, nasilje kroz povijest svoj odgovor nerijetko dobilo u komplementarnom procesu - prisili. Država kao jedini 'vlasnik' legitimne prisile pomoću nje osigurava poštivanje 'kruga etičkog minimuma'²⁷ pri čemu valja naglasiti da je nasilje, kroz povijest, uvijek beziznimno potpadalo pod taj krug.

Aktualnu ulogu u kreiranju modernog kazneno političkog odgovora na nasilje, ima fenomen tzv. 'penalnog populizma' prepoznat u društvima 21. stoljeća. Riječ je o procesu u kojem javna podrška strožim pristupima u kaznenim stvarima postaje važan (katkad i ključan) pokretač kreiranja te politike. Tema (često nekritičkih) stavova javnosti kroz naglašenu punitivnost, predstavlja temu za sebe, ali nije na odmet spomenuti da takvi zahtjevi često nemaju znanstvena uporišta. Štoviše, novija istraživanja pokazuju da kaznenopravni mehanizam, bez obzira na nužnost njegovog postojanja, nije uspješan u ostvarivanju generalno-preventivnog cilja za kojim teži, a kako to potvrđuju recentna empirijska istraživanja (Hirtenlehner, 2019). Bezobzira što je kažnjavanje temelj na kojem počiva cjelokupno kazneno pravo te samopotvrđujuće, esencijalno obilježje

²⁷ Navedeni 'krug etičkog minimuma' podrazumijeva minimum moralnih zahtjeva koje društvo treba poštovati da bi 'normalno' funkcioniralo. Taj krug se od povijesti povećao, i to od, kako je to Garofalo lijepo opisao, *mala in se* (djela koja su zabranjena jer predstavljaju zlo sama po sebi) do (bezbroj) *mala prohibita* (djela koja su zabranjena zakonom). Trend hiperinflacije inkriminacija u modernom dobu često zanemaruje važnost zahtjeva za fragmentarnost i supsidijarnost uloge kaznenog prava u kontrolnom mehanizmu ljudskog ponašanja.

društvenog odgovora na nasilje, ono nikako nije i ne smije biti jedini sastojak kvalitetne politike suzbijanja nasilja.

Unatoč raznim povijesnim 'eksperimentiranjima' u politici suzbijanja nasilja, određena istraživanja ipak ukazuju na to da je nasilje u padu (Knepper, 2012; Farrel i dr., 2014; Tonry, 2014)²⁸. Neki autori se zauzimaju i za ideju da živimo u najmirnijoj (najmanje nasilnijoj) epohi u povijesti čovječanstva (v. Elias, 1939; Pinker, 2011.). Netom navedeni autori u suštini nude isto objašnjenje, a ono se ne krije u kaznenopravnoj politici. Rješenje je, tvrde, u samim ljudima²⁹. Autori objašnjavaju da su promjene u ljudima bile ključne za taj pad, i to - kad su ljudi dosegli najviši stupanj društveno-duhovnog i kulturnog razvoja, kada smo kao društvo stavili na pijedestal ljudska prava kao vrhunsko dobro koje je država dužna štiti, kada smo sofisticirali alate (psihičke, emotivne, verbalne) kojima možemo riješiti društvene konflikte bez uporabe nasilja, kada smo dali državi monopol sile, a onda ga i ograničili na najnužniju moguću mjeru - sve nam je to omogućilo mirnije društvo nego ikad u povijesti. U takvom poimanju, društvene promjene kao što su opismenjavanje stanovništva, ideje pozitivizma i iluminizma, Francuska revolucija, antirasni zakoni, feministički pokret i slično, imali su puno više učinka na smanjenje nasilja, nego sami zakoni kreirani kao rezultat politike suzbijanja kriminala.

Premda ovakve teze svakako ostavljaju prostora za kritiku, činjenica je da s jedne strane stupanj društvenog razvitka uvelike utječe na pojavnost nasilja, a s druge strane da se značajke svakog vremena i društvenog konteksta, preslikavaju i na iznalaženju (u tom vremenu) najadekvatnijeg odgovora na njega³⁰ (v. *supra*).

Iako kaznenopravna reakcija u svojoj biti ne može biti isključivo pozitivistička, opravdani su zahtjevi da ta reakcija na nasilje ipak mora biti do neke mjere znanstveno utemeljena. Interdisciplinarna istraživanja fenomenologije i etiologije nasilja uz uvažavanje društvenog konteksta i razvoja, nužan su preduvjet za učinkovitu politiku suzbijanja kažnjivog ponašanja. Da parafraziramo izreku Daniela Amena; ne možemo suzbiti nasilje, prije nego pogledamo u društvo iz kojeg izvire³¹. Različitost među društvima, pa onda i posljedična različitost u društvenom odgovoru na nasilje zasigurno je jedan od

²⁸ Postoje i autori koji misle drugačije, usp. Kotze, J. (2019). The myth of the 'crime decline', exploring change and continuity in crime and harm. Routledge; ili Aebi, M. i Linde, A. (2010). Is There a Crime Drop in Western Europe?. *European Journal on Criminal Policy and Research* 16(4):251-277.

²⁹ Poznati citat Stevena Pinkera: „*With violence, as with so many other concerns, human nature is the problem, but human nature is also the solution.*“

³⁰ Još se i Beccaria zalagao da strogost kazni bude u skladu s društvenim razvitkom tog vremena.

³¹ Američki psihijatar Daniel Amen kritizirao je psihijatriju kao jedinu granu medicine koja 'ne gleda u organ kojeg liječi'.

faktora koji na različite načine može izmijeniti ne samo sliku o fenomenologiji nasilja, već i samu anatomiju i geografiju nasilja.

5. Zaključak

Obrađeni statistički podaci u smislu geografije nasilja jasno ukazuju na postojanje velikih razlika među regijama svijeta, različitim državama unutar pojedinih regija, ali i na nacionalnoj razini. Takav nalaz potvrđuju brojna istraživanja, kojima se jasno priključujemo. No, ono što analizirani podaci također potvrđuju, jest upitna smislenost i znanstvena utemeljenost korištenja stope ubojstava mimo onoga što ona suštinski predstavlja: brojčanu veličinu ubojstava na nekom području u odnosu na određeno stanovništvo. Iz stope ubojstava izvlačiti zaključke o 'nasilnosti' ili 'nasilnoj kriminalnosti' ili pak '(ne)sigurnosti' neke države ili regije je promašeno. Kao što podaci o geografiji, ali i anatomiji nasilja u Hrvatskoj jasno pokazuju, fokusirajući se isključivo na stopu ubojstava u regionalnoj usporedbi se stječe dojam da je Hrvatska država s povišenim razinama nasilja i nasilnog kriminala, pa čak i nesigurna zemlja. No, uspoređujući Hrvatsku sa zemljama u okruženju koristeći stopu nasilja, slika o anatomiji nasilja u Hrvatskoj poprima sasvim drugačije oblike, odnosno postaje jasno da Hrvatska zapravo pripada krugu država s izrazito niskim razinama nasilja, ali i općeg kriminala (tzv. *low crime country*). Slične razlike uočavamo na nacionalnoj razini, na kojoj se županije s višom stopom ubojstava uglavnom ne preklapaju s onima s višom stopom nasilja, a niti s višom stopom općeg kriminala.

Netom izneseni zaključci ne samo da dovode u pitanje smislenost 'numerologije kriminologije' kada je riječ o nasilju, već istovremeno ukazuju na stanovitu metodološku prazninu, a koju upravo kriminologija nasilja treba popuniti. Koji su to parametri koje bi valjalo (i na koji način) 'izmjeriti' kako bismo doista mogli govoriti o 'mjeri nasilja'? Autori ocjenjuju da odgovore na ove i slične izazove valja potražiti u inovativnim pristupima proučavanju nasilja, a koja idu za izradom novog i autentično kriminološkog sustava klasifikacije nasilja, umjesto ustrajanja na teleološko-normativnom sustavu klasifikacije nasilja te njegova promašenog korištenja u empirijskim istraživanjima realnosti nasilja. Drugim riječima, kriminologija nasilja trebala bi se pojačano početi baviti pitanjima o nasilju koje se realno dogodilo, a manje oslanjati na podatke o nasilju koje je kaznenopravni sustav detektirao (problem tamne brojke) i kao takve percipirao (problem statističkog filtriranja, nedostatka dokaza, pogrešnih klasifikacija, nepoznatih počinitelja i sl.). Nedvojbeno je riječ o kompleksnom i iznimno zahtjevnom pothvatu, no prvi korak

ka rješavanju bilo kakvih izazova, pa tako i netom izloženoga, je prepoznavanje problema te potrebe za njegovim rješavanjem.

6. Literatura

1. Aebi, M. F. i Linde, A. (2016). *Long-Term Trends in Crime: Continuity and change*. U: Knepper, P. i Johansen, A., (eds.): *The Oxford Handbook of the History of Crime and Criminal Justice*, New York: Oxford University Press, str. 57-87.
2. Archer, J. (2009). The nature of human aggression. *International Journal Law Psychiatry*. 32, str. 202-208.
3. Bačić, F. (1995). *Krivično pravo - Opći dio*. Informator, Zagreb, 1995., str. 28.
4. Biderman, A. D. i Reiss A. J. (1967). On Exploring the "Dark Figure" of Crime. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Sage Publications, 374, str. 1.
5. Biderman, A.D., Lynch, J. P., Peterson, J. L. (1991). *Understanding Crime Incidence Statistics: Why the UCR Diverges from the NCS*. New York, NY: Springer.
6. Black, D.J. (1976). *The behavior of law*. Academic Press, New York.
7. Black, M., Basile, K., Breiding, M., Smith, S., Walters, M., Merrick, M., Chen, J. i Stevens, M. (2010). *National Intimate Partner and Sexual Violence Survey - 2010 Summary Report*. Center for Victim Research.
8. Böttger, A. i Strobl, R. (2002). *Möglichkeiten und Grenzen qualitativer Erhebungs- und Auswertungsverfahren in der Gewaltforschung*. U: Heitmeyer, W. i Hagan, J., (eds.): *Internationales Handbuch der Gewaltforschung*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, str. 1483-1502.
9. Breiding, M. J., Smith, S. G., Basile, K. C., Walters, M. L., Chen, J. i Merrick, M. T. (2014). *Prevalence and characteristics of sexual violence, stalking, and intimate partner violence victimization--national intimate partner and sexual violence survey*. United States, 2011. *Morbidity and mortality weekly report. Surveillance summaries*, 63(8), Washington, str. 1-18.
10. Clark, L.M. i Lewis, D. J. (1977). *Rape: The price of coercive sexuality*. Canadian Women's Educational Press Canada.
11. Classen, A. i Scarborough, C. (2012). *Crime and Punishment in the Middle Ages and Early Modern Age. Mental-Historical Investigations of Basic Human Problems and Social Responses*. Berlin, Boston De Gruyter.

12. Coleman C. i Moynihan J (1996). *Understanding Crime Data: Haunted by the Dark Figure*. Open University Press, Buckingham.
13. Derenčinović, D. i Getoš, A.-M. (2008). *Uvod u kriminologiju s osnovama kaznenog prava*. Sveučilišna tiskara, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 6., 11.
14. DGU (2020) Središnji registar prostornih jedinica, <<https://geoportal.dgu.hr/>>. Pristupljeno: 17. prosinca 2019.
15. Dollase, R. i Ulbrich-Herrmann, M. (2002). *Quantifizierungsstrategien und Probleme in der Aggressions- und Gewaltforschung*. U: Heitmeyer, W. i Hagan, J., (eds.): *Internationales Handbuch der Gewaltforschung*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, str. 1503-1526.
dostupno na poveznici: <https://www.violence-lab.eu/wp-content/uploads/2019/07/Victimology-Victimisation-Typology-Victim-Protection-in-Croatia-Anna-rad-1.pdf>
16. DZS (2015) Maloljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2014., <https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2015/SI-1552.pdf>. Pristupljeno: 9. siječnja 2020.
17. DZS (2015) Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2014., <https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2015/SI-1551.pdf>. Pristupljeno: 9. siječnja 2020.
18. DZS (2016) Maloljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2015., <https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/SI-1577.pdf>. Pristupljeno: 9. siječnja 2020.
19. DZS (2016) Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2015., <https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/SI-1576.pdf>. Pristupljeno: 9. siječnja 2020.
20. DZS (2017) Maloljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2016., <https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/SI-1606.pdf>. Pristupljeno: 9. siječnja 2020.
21. DZS (2017) Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2016., <https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/SI-1605.pdf>. Pristupljeno: 9. siječnja 2020.
22. DZS (2018) Maloljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2017., <https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2018/SI-1628.pdf>. Pristupljeno: 9. siječnja 2020.

23. DZS (2018) Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2017., <https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2018/SI-1627.pdf>. Pristupljeno: 9. siječnja 2020.
24. DZS (2019) Maloljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2018., <https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2019/SI-1651.pdf>. Pristupljeno: 9. siječnja 2020.
25. DZS (2019) Procjene stanovništva Republike Hrvatske u 2018., <https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2019/07-01-03_01_2019.htm>. Pristupljeno: 10. siječnja 2020.
26. DZS (2019) Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2018., <https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2019/SI-1650.pdf>. Pristupljeno: 9. siječnja 2020.
27. Elias, N. (1939). *The Civilizing Process*. Oxford: Blackwell, 1994.(translated version).
28. Erez, E. (2002). Domestic Violence and the Criminal Justice System: An Overview. *Online Journal of Issues in Nursing*, 7 (1), str. 1-18.
29. ESRI (2020) Basemap, <<https://www.esri.com>>. Pristupljeno: 30. prosinca 2019.
30. European Sourcebook Group (2017) European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics, 5th ed., <http://wp.unil.ch/europeansourcebook/files/2018/03/Sourcebook2014_2nd_revised_printing_edition_20180308.pdf>. Pristupljeno: 1. prosinca 2019.
31. EUROSTAT (2020) Administrative Boundaries, <<https://ec.europa.eu/eurostat>>. Pristupljeno: 30. prosinca 2019.
32. Farrell, G., Tilley, N. i Tseloni, A. (2014). Why the Crime Drop?, U: Tonry, M. (ed) *Why Crime Rates Fall and Why they Don't*. *Crime and Justice: A Review of Research*, 43, str. 421-490. Chicago: University of Chicago Press.
33. Foucault, M. (1970). *Nadzor i kazna - Rađanje zatvora*, Zagreb. Informator, 1994., str.8. i 9.
34. Gartner, R. i Macmillan, R. (1995). The effect of victim-offender relationship on reporting crimes of violence against women. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 37, str. 393-429.
35. Getoš Kalac, A.-M. i Karlović, R. (2014). Criminology and Crime in Croatia. U A-M. Getoš Kalac, H-J. Albrecht, M. Kilchling (Ur.), *Mapping the Criminological Landscape of the Balkans: A Survey on Criminology and Crime Landscape of the Balkans* (str. 139-174). Berlin: Duncker and Humbolt.

36. Getoš Kalac, A.-M., Bezić, R. (2017). Criminology, crime and criminal justice in Croatia. *European Journal of Criminology*, 14 (2), 242-266, <<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1477370816648523?journalCode=euca>>. Pristupljeno 28. studenoga 2019.
37. Getoš Kalac, A.-M., Bezić, R. (2019). *Violence Lab Manuals. Criminological Violence Research: Ideas, Challenges, Concepts, Solutions*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
38. Getoš Kalac, A.-M., Roksandić Vidlička, S. i Burić, Z. (2019). *Victimology and Victim Protection in Croatia*. U: Mapping the Victimological Landscape of the Balkans: A Regional Victimisation Study with Critical Analysis of Current Victim Protection Policies, (eds.):Meško, G., Sárík, E., Getoš Kalac, A.-M. (Berlin: Max-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften e.V. in coop. With University of Zagreb's Faculty of Law and Duncker & Humblot), str. 20.
39. Getoš, A.-M. (2011). Terrorismus entmystifizieren: Innovative Gewaltforschung als Schlüssel zum Verstehen politischer Gewalt [Demystifying Terrorism: Innovative violence research as a key to understanding political violence]. *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform*, 94 (6), str. 431-451.
40. Getoš, A.-M. (2012). *Politische Gewalt auf dem Balkan. Schwerpunkt: Terrorismus und Hasskriminalität – Konzepte, Entwicklungen und Analysen* [Political Violence in The Balkans. Focus: Terrorism and Hate Crimes - Concepts, Developments, and Analysis]. Berlin: Duncker & Humblot, str. 330.
41. Goudriaan, H. (2006). *Reporting crime: Effects of Social Context on the Decision of Victims to Notify the Police*. Netherlands Institute for the Study of Crime and Law Enforcement, Leiden.
42. Heitmeyer, W. i Hagan, J. (2002). *Gewalt. Zu den Schwierigkeiten einer systematischen internationalen Bestandsaufnahme*. U: Heitmeyer, W. i Hagan, J., (eds.): Internationales Handbuch der Gewaltforschung. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, str. 15-25.
43. Hirtenlehner, H. (2019). The Interaction Between Self-Control and Perceived Sanction Risk: An Analysis From the Viewpoint of Different Theories. *Criminal Justice Review*, Sage Publications.
44. Horvatić, Ž. i Cvitanović, L. (1999). *Politika suzbijanja kriminaliteta*. Ministarstvo unutarnjih poslova, Policijska akademija, Zagreb, str. 62, 29.
45. Horvatić, Ž., Derenčinović, D. i Cvitanović, L. (2017). *Kazneno pravo - opći dio II*. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

46. Horvatić, Ž., Derenčinović, D. i Cvitanović, L. (2016). *Kazneno pravo, Opći dio I*. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
47. Imbusch, P. (2002). *Der Gewaltbegriff*. U: Heitmeyer, W. i Hagan, J., (eds.): Internationales Handbuch der Gewaltforschung. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, str. 26-57.
48. Institut Igarapé (2019) Homicide Monitor, <<https://homicide.igarape.org.br/>>. Pristupljeno: 30. studenoga 2019.
49. Kazneni zakon, NN 56/15, 61/15.
50. Kelly, R. C. (2005). *The evolution of lethal intergroup violence*. Proc. Natl Acad. Sci. USA 102, str. 15294-15298.
51. Knepper, P. (2012). An International Crime Decline: Lessons for Social Welfare Crime Policy?. *Social Policy and Administration*, 46 (4), str. 359-376.
52. Kovčo Vukadin, I. (2005). Stanje i kretanje kriminaliteta u Republici Hrvatskoj. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 12 (2), str. 279-325.
53. Krug E.G., Dahlberg L.L., Mercy J.A., Zwi A.B., Lozano R. (2002). *World report on violence and health*. Washington, DC: World Health Organization;
54. LaFree, G., Karise, C., McDowall, D. (2015). How effective are our "better angels"? Assessing country-level declines in homicide since 1950. *European Journal of Criminology*, 12 (4), 482-503, <<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1477370815584261?journalCode=euca>>. Pristupljeno 28. studenoga 2019.
55. MacDonald, Z. (2001). Revisiting the Dark Figure : A Microeconometric Analysis of the Under-reporting of Property Crime and Its Implications. *The British Journal of Criminology*, 41 (1), str. 127-149.
56. Mamula, M. (2006.). *Stanje seksualnih prava žena u Hrvatskoj*, Rezultati istraživanja, Zagreb.
57. Meyer, T. (2002). *Politische Kultur und Gewalt*. U: Heitmeyer, W. i Hagan, J., (eds.): Internationales Handbuch der Gewaltforschung. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, str. 1195-1214.
58. Nadelmann, B. (1997). *Gewaltsoziologie am Scheideweg. Die Auseinandersetzungen in der gegenwärtigen und Wege der künftigen Gewaltforschung*. U: Trotha, T., ed., Soziologie der Gewalt. Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, 37. Opladen: Westdt. Verl., str. 59-85.
59. Pinker, S. (2011). *The better angels of our nature: Why Violence Has Declined*. Viking books, New York.

60. Popitz, H. (1992). *Phänomene der Macht*. 2nd edition. Tübingen: Mohr Siebeck, str. 129.
61. Putt, S., Wijekumar, S. i Franciscus, R. (2017). *The functional brain networks that underlie Early Stone Age tool manufacture*. *Natural Human Behavior* 1, 0102
62. Sala, N., Arsuaga, J.-L., Pantoja-Pérez, A., Pablos, A., Martínez, I., Quam, R., Gómez-Olivencia, A., Bermúdez de Castro, J.-M. i Carbonell, E. (2015). Lethal Interpersonal Violence in the Middle Pleistocene. *PLoS ONE* 10 (5).
63. Savić, V. I. (2011). Kaznena odgovornost pravnih osoba u sustavu opće teorije prava i razmatranje o Alschulerovoj teoriji. *Zbornik PFZ*, 61 (6) str. 1952.
64. Singer, M. (1996). *Kriminologija*. Globus, Nakladni zavod, Zagreb, str. 127,121,
65. Singer, M., Kovčo Vukadin, I., Cajner Mraović, I. (2002). *Kriminologija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
66. Singer, S. (1988). The Fear of Reprisal and the Failure of Victims to Report a Personal Crime. *Journal of Quantitative Criminology*, 4 (3), str. 289-302.
67. Skogan, W. G. (1988). *Community Organizations and Crime*. U: M. Tonry i N. Morris (eds): *Crime and Justice: An Annual Review*, Chicago, University in Chicago, str. 39-78.
68. Sofsky, W. (1996). *Traktat über die Gewalt*. Frankfurt/M.: S. Fischer, str. 237.
69. Soysa, I. de, Noel, C. (2018). Does ethnic diversity increase violent crime? A global analysis of homicide rates, 1995-2013. *European Journal of Criminology*, , str.1-24, dostupno na poveznici: <<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1477370818775294?journalCode=euca>>. Pristupljeno 28. studenoga 2019.
70. Timmerberg, H. (2016). Die Stunde des Sliwowitz. *Lufthansa Magazin*, 1, str. 48
71. Tonry, M. (2014). *Why Crime Rates Are Falling throughout the Western World*: U: Tonry, M. (ed) *Why Crime Rates Fall and Why they Don't*. *Crime and Justice: A Review of Research*, 43, University of Chicago Press, Chicago, str. 1-63.
72. Trotha, T. von, ed. (1997). *Soziologie der Gewalt. Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie: Sonderhefte*, 37. Opladen: Westdt. Verl., str. 408.
73. UN Department of Economic and Social Affairs (2019) *World Population Prospects 2019*, dostupno na poveznici: <<https://population.un.org/wpp/Download/Standard/Population/>>. Pristupljeno: 23. studenoga 2019.
74. UNODC (2013): *Global Study on Homicide 2013*. Wien, str. 163.

75. UNODC (2019) *Global study on homicide 2019*, <<https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/global-study-on-homicide.html>>. Pristupljeno: 30. studenoga 2019.
76. Williams, S. L. (1984). The Classic Rape: When Do Victims Report?, *Social Problems*, 31(4), str. 459-467.
77. Wilsem, J. van (2004). Criminal Victimization in Cross-National Perspective: An Analysis of Rates of Theft, Violence and Vandalism Across 27 Countries. *European Journal of Criminology*, 1 (1), 89-109, <<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1477370804038708?journalCode=euca>>. Pristupljeno 28. studenoga 2019.
78. Wrangham, R. i Peterson, D. (1996). *Demonic Males: Apes and the Origin of Human Violence*, Mariner Books, 1996.
79. Young, J. (1992). *Ten points of realism*. U: J. Young i R. Matthews (eds): *Rethinking Criminology: The Realist Debate*. Sage, London.
80. Zakon o područjima i sjedištima državnih odvjetništava, NN 67/18, čl. 2.
81. Zlatarić, B. (1970). *Krivično pravo*. I. Svezak, Informator, Zagreb, str. 107.